bolghan jüme küni mektep da'iriliri oqughuchilargha chüshlük tamaq bérishni bahane qilip ularni mejburi mektepte tutup turush arqiliq meschitke bérip namaz oqushining aldini alidiken.

KÜCHIYIWATQAN NARAZILIQ

Xitay döliti uyghurlarning ishqa orunlishishida kemsitilishke uchrishini netijilik qoghdiyalmidi we bu sewebtin shinjang uyghur aptonom rayonidiki uyghurlar arisida ishsizliq nisbiti alahide yuqiri bolup kelmekte we uyghurlarning naraziliqliri kücheymekte. Nurghunlighan uyghurlar özlirining ishqa qobul qilish yermenkiliride ishqa qobul qilghuchilar teripidin "uyghurlar qobul qilinmaydu" dégendek élanlarni körgenlikini bildürdi. Démek bu xitay dölitide irqiy kemsitilishke qarshi qanunining yoqlighini yaki ijra qilinmighanliqini körsitidu. Hazir hetta uniwérsitétlarni püttürgen we xitay tilini toluq sözleydighan uyghurlarningmu ish tépishi qiyinlashmaqta.

Shinjang uyghur aptonom rayoni bolsa xitay dölitidiki birdin bir omumiy xelqni (jinayetchiler emes) sistémiliq halda hökümet siyaset chiqirip mejburi emgekke salidighan rayon. Bu 'hashar' dep atalghan mejburi emgekke her bir déhqan a'ilisi öz a'ilisining bir ezasini ewetishi kérek. Déhqanlar bezi waqitlarda yilda bir qanche qétimlap bu hashar emgikige qatniship déhqanchiliq, asasiy eslihe qurulushliri (ériq-östeng, yol yasash) we bashqa ammiwi emgeklerni qilidu. Her bir qétimliq hashar emgiki adette 2–3 heptigiche dawamlishidu.

Mejburi emgekke qatnashquchilargha qilghan emgiki uchun, yataq yaki yol xirajetliri uchun heq bérilmeydu belki yol xirajet chiqimlirini özliri tölishi telep qilinidu. Nurghun hashar emgikige qatnashquchi déhqanlarning bildürüshiche, ular japaliq ishligen mejburi emgek dawamida peqet teyyar chöp yégendin bashqa héchqandaq yémeklikler yéyilmeydiken. Mejburi emgekke qatnashquchi uyghurlarning éytishiche eger a'ililer normal emgek qilish iqtidari bar bir kishini mejburi emgek qilishqa ewetelmisie, u a'ilidiki kishi 70 yashqa kirgen yashan'ghan er yaki ayal bulishidin yaki 12 yashqa kirgen kichik balilar bulishidin qet'iy nezer ularning mejburi emgiki kechürüm qilinmaydiken.The systematic erosion of Uighur ethnic identity by the Chinese authorities is characterized by repression and human rights abuses. The Chinese authorities must immediately reverse policies that limit use of the Uighur language and severely restrict freedom of religion and Uighurs' ability to enjoy and replicate their culture.

XITAY HÖKÜMITIGE TEKLIP

- Peqet erkin pikir qilghanliqi uchun yaki dinigha étiqat qilish erkinliki hoquqini ishletkenliki yaki bashqa tinch usullar bilen özlirining insan hoquqini ishletkenliki seweblik qolgha élin'ghan bariliq mehbuslar derhal we shertsiz qoyup bérilsun.
- Uyghurlarning öz milliy medeniyitidin behrimen bolush, öz tilini qollinish we özining dini pa'aliyetliri bilen shughullinish hoquqliri hörmet qilinsun we qoghdilinsun.
- Mejburi emgek qilish hashar tüzümi derhal emeldin qaldurulsun.
- Tinch shekilde puqraliq, siyasiy, iqtisadiy we ijtima'iy hoquqlirini yürgüzüsh heriketliri bilen xelq'araliq teshkilatlar teripidin étirap qilin'ghan jinayi heriketler otturisidiki perqler éniq ayrilsun.

2009- yili april
Index: ASA 17/010/2009
Xelq'ara kechürüm
teshkilati xelq'ara bash katibatlighi, Peter Benenson House
1 Easton Street, London WC1X ODW, United Kingdom

www.amnesty.org

AMNESTY
INTERNATIONAL

Xelq'ara kechürüm teshkilati dunya miqyasidiki 2,2 milyon kishidin terkip tapqan, 150 tin artuq dölet we rayonlarda insan heqliri depsendichilikige qarshi heriket élip baridighan teshkilattur.

Bizning bash xizmet nishanimiz herqandaq bir insanning uniwérsal insan heqliri xitabnamisini we bashqa xelq'araliq insan heqliri ölchemlirini asas qilghan halda özlirining insany heq-hoquqliridin toluq paydilinishini emelge ashurushtur.

Teshkilatimiz teshkilat ezalirining we jama'etning qilghan i'ane pulini asas qilip qurulghan, herqandaq bir hökümetke, siyas idiyige, iqtisadiy menpe'etke yaki diniy étiqadqa béqinmaydighan musteqil bir teshkilattur.

AMNESTY
INTERNATIONAL

UYGHURLARNING MILLIY KIMLIKI XITAYDA TEHDIT ASTIDA

Xitayning gheribidiki uyghurlarning milliy kimliki sistémiliq halda yoqitilmaqta. Xitay hökümitining hazir yürgüzüwatqan siyasetliri yeni uyghur tilining ishlitilishige qoyulghan cheklimiler, diniy étiqad erkinlikini qattiq cheklesh we kop sandiki xitay xen milliti köchmenlirini rayon'gha dawamliq yötkep kélish we bu sewebtin uyghur milliy örp-adetlirining yoqitilishi, ishqa orunlishishta kemsitilishke uchrash qatarliq mesililerning kélip chiqishi rayondiki uyghurlarning narazlighini kücheytken bolup, milletler otturisidiki sürkilishni jiddiyleshtürgen. Xitay hökümet da'iriliri ighwagerlik bilen élip bériwatqan zerbe bérish heriketliri tinchliq shekli bilen özlirining insani heq – hoquqlirini qolliniwatqan minglighan uyghurlarni "térorizim, bölgünchi, diniy ékstrimizim" dégendek jinayetler bilen xalighanche tutqun qildi we türmilerge qamidi.

Uyghurlar türki tilida sözlishidighan, islam dinining sünniy mez'hipige tewe millet bolup özining uzun tarixi bilen ottura asiyaning merkizide yashap kelgen. Uyghurlar xitayda bolsa xitay dölitining gherbi rayonida merkezliship yashaydighan millet. Uyghurlar yashaydighan bu zémin tarixta riqabetler ichidiki impériyiler, général, ghojilar we bashqa milletler teripidin talash tartishta bolup kelgen. Bu rayon 1949- yili xitay xelq jumhuriyiti teripidin qoshuwélin'ghan.

Xitay xelq jumhuriyitining asasiy qanunida az sanliq milletlerning özini özi idare qilish hoquqining kapaletke ige qilinishi uchun öz aptonom hökümetlirini qurushi kérek dégen belgilimilerge asasen rayondiki köp sanliq nopusni teshkil qilghan uyghurlarning kimliki étirap qilinip, 1955- yili shinjang uyghur aptonom rayonini qurulghan idi.

Xitayning 2000-yili élan qilghan eng axirqi qétimliq nopus éniqlimisida körsitilishiche shinjang uyghur aptonom rayonida 18 milyon adem yashaydighan bolup bu sanning 47 pirsentini uyghurlar, 40 pirsentini xitay xen milliti, qalghan 12 pirsentini bolsa bashqa azsanliq milletler yeni qazaq, qirghiz, tatar, özbék we tajik qatarliq milletler teshkil qilghan. Xitay merkizi hökümitining xitay xen ahalisini rayon'gha köchürüsh uchun tüzigen köchmenlerge iqtisadiy jehettin yardem bérish siyasetliri mezkur rayondiki xitay xen millitining nopusini 1949- yilidiki 6 pirsenttin köp ashuruwetken.

'TÉRORGHA QARSHI URUSH' NAMIDA BASTURUSH

Xitayning maw dewridin kéyin bashlighan 1980- yilliridiki islahat, échiwétish siyasetliri puqralargha birqeder erkinlik élip kelgen bolup, bu erkinlikler diniy étiqad erkinliki, pikir bayan qilish erkinliki we qanun – siyasetlerning toghra ijra qilinishini kücheytish qatarliq sahelerni öz alghan bolup da'irisi shinjang uyghur aptonom rayonighiche kéngeygen emma bu siyasetler

2009- yili april
Index: ASA 17/010/2009

Nurmuhemmet Yasin uyghur yazghuchi, 32 yash, “yawa kepter” namliq hékayini yazghanliqi uchun 10 yilliq turma jazasini ötewatidu. Xitay da’iriliri bu hékayini özlirining shinjang uyghur aptonom rayonidiki hakimiyitige teqlid qilip yoshurun oxshitish usuli arqiliq yazghan dep qaraydu. “Wild pigeon” yaki uyghur tilida “yawa kepter” esli kepterler padishahliqining oghli bolup, qapqaqqa chüshkendin kéyin qepez ichide qamaqta yashashni rawa körmey özini olturuwélishi jeryanidiki hékayiler birinchi shexsning tili bilen bayan qilin’ghan. U kepter erkinliktin mehrum bolup yashashtin kör özini olturuwélishni ela bilidu. “Mana, axir men erkin öleleydighan boldum. Men hazir wujudumda yalqunlap köyüwatqan yan’ghinni, achchiqni we erkinlikni sezdim”.

© Amnesty International

1990- yillirining otturilirigha kelgende xitay da’irilirining rayonda ighwagerchilik bilen bashlighan “uch xil yaman küchler” ge yeni “téroризim, bölgünchi, diniy ékstrimizim” ge qarshi basturush heriketlirini bashlishi bilen tengla siyaset tizdin qarshisigha özgertilip uyghurlargha qollinildi. Mana bu sewebtin uyghurlarning iqtisadiy, ijtima’iy we medeniyet hoquqliri tedrijiy halda ajirlashturuldi yaki yoqitilishqa qarap yüzlendi. Uyghurlarning xalighanche tutqun qilinishi, naheq mehkime hökümi bérilishi we ten jazasigha uchrishi tizdin köpeydi. Xitay da’iriliri bu heriketlirini 2001- yili 11- séntebir küni amérika qoshma shtatigha qilin’ghan hujumdin kéyin téximu kücheytti. Xitay hökümitining siyasetlirige qarshi turghan uyghurlarni xelq’araliq térorizim katégoriyisige kirgüzüp mu’amile qilishni küchep telep qildi emma xitay da’irilirining bu teleplirini köpligen mutexessisler we közetküchiler asassiz dep qaraydu.

Xitay da’iriliri 2008- yili uyghur bölgünchi guruppilar teripidin élip bérilghan dep qaralghan bir yorush zorawanliq weqelerni bahane qilip shinjang uyghur aptonom rayonidiki pütkül uyghur xelqige qarta qattiq basturush heriketliri élip bardi. Da’irilerning resmiy melumatida bayan qilinishiche 2008- yilining ichide 1,300 adem qolgha élin’ghan bolup, buning ichidin 1,154 adem dölet bixeterliki jinayiti yeni “térorizim, bölgünchi, diniy ékstrimizim” jinayetliri bilen resmiy jazalan’ghan yaki memuriy jaza bérilgen. 2008- Yili 14- awghust shinjang uyghur aptonom rayoni kommunist partiye sékrétari wang léchu’en uyghur bölgünchilirige qarshi küresh ‘hayat mamatliq basquchta’ dep élan qildi.

TIL WE MEDENIYET KIMLIKI XETER ASTIDA

Til: xitay da’iriliri hazir shinjang uyghur aptonom rayonidiki mekteplerde ‘qosh til’ namidiki til siyasitini yürgüzüwatqan bolup bu siyaset emeliyette mektheplerde dersliklerni peqetla xitay tilida oqutushni meqset qilghan. Bu siyaset 1990- yillirida uyghur tilining aliy mektep dersliklride otturahal derijide qollinishni emeldin qaldurushtin bashlighan. Hazir shinjang uniwérsitétida peqet shé’ir derslikila uyghur tilida oqutulidu. Da’irilerning teshebbuskarliqi bilen ijra qiliniwatqan mundaq siyasetler ottura – bashlan’ghuch mekteplerning oqutishini teyyarliq siniplirigha bashlapla xitay tilida oqutushqa özgertishni meqset qilghan.

Emeliyette bu xil ‘qosh til’ siyasitining heqiqiy mahiyiti bezi jaylarda téximu xata ijra qilin’ghan yeni xewerlerdin melum bolushiche shinjang uyghur aptonom rayonining jenubidiki bir yéza mektipide mundaq tuzum tüzülgen bolup eger uyghur oqutquchi we balilar mektep ichide bir éghiz uyghurche gep qilsa jerimane élish belgilen’gen.

Uyghurlar da’irilerning yürgüzüwatqan mundaq siyasetlirining özlirige qattiq tesir qilghanliqini, uyghur yashlirining uyghur tilida sözliyelishi ularning medeniyet we milliy kimlikige bérip taqilidighan halqiliq mesile ikenlikini chongqur chüshinip yetmekte. Bu heqte 20 yashlardiki bir uyghur yash mundaq deydu:

> *“Egerde balilar uyghur tilini ögenmise ular qandaqmu özlirining medeniyitini chüshensun. Ular eger dinini bilmise ularni qandaqmu uyghur dégili bolsun. U chaghda ularning hemmisi xitay bolup kétidu. Ular [xitay hökümiti] bizni til arqiliq yoqitiwatidu.”*

Birleshken döletler teshkilati balilar hoquqini qoghdash komitéti xitayni “bashlan’ghuch we ottura mektepler dersliklirige choqum azsanliq milletlerning tilida bolush kapaletke ige qilinishi we ularning dini, medeniyiti hörmetlinishi kérek” dep chaqirdi.

Din: Da’iriler meschitlerni we imam, mollilarni qattiq bashqurup kéliwatqan bolup, bu bolsa yerlik imamlarni xizmetke belgileshtin tartip meschitning ichi we téshida saqchi közetchisi qoyush, dini pa’aliyetlerni da’im tekshürüp turush qatarliqlarni öz’ichige alidu. Shinjang uyghur aptonom rayonida eger hökümet xizmetchiliri yeni oqutquchilar, saqchilar, dölet igilikidiki karxana xizmetchiliri we hökümet xizmetchiliri dini pa’aliyetler bilen shughullansa xizmitidin boshitilidu. Xitay da’iriliri yene uyghurlarning mekkige bérip hej qilish yollirini qiyinlashturghan. Hej qilish bolsa barliq musulmanlar uchun telep qilinidighan bir diniy pa’aliyettur.

Rayonda 18 yashqa tolmighan balilarning meschitlerge kirishige yaki herqandaq shekilde diniy terbiye élishige yol qoyulmaydu. Köp sandiki uyghur yashliri meschitlerge kirse yaki öyliride diniy ibadet qilsa bayqilip qélip mekteptin heydilip kétishtin qorqidu. Köp sandiki balilarning melum qilishiche bir hepte ichide musulmanlar uchun nahayiti muhim ibadet qilidighan kün

QANUN WE XELQ’ARALIQ EHDINAMILERGE QATTIQ XILAPLIQ QILINIWATIDU

Xitay xelq’araliq iqtisadiy, ijtima’iy we medeniyet hoquqliri ehdinamisige qatnashqan dölet. Xitay dölitidiki herbir puqralarning medeniy hayat pa’aliyetlerge qatnishish, éhtiyaj tughulghanda öz medeniyitini tereqqiy qildurush, qoghdash we omumlashturush qatarliq hoquqlirining kapaletke ige qilinish mes’uliyetni öz üstige alghan dölet. Xitay yene xelq’araliq puqraliq we siyasiy hoquq ehdinamisige imza qoyup öz puqralirining erkin pikir qilish, din’gha ishinish we erkin diniy pa’aliyetlerni élip bérish hoquqlirini kapaletke ige qilghan dölet. Xelq’araliq iqtisadiy, ijtima’iy we medeniyet hoquqliri ehdinamisining 27- maddisida döletlerdiki irqi (milliy), diniy we til jehettin az sanliqqa tewe bolghan milletler öz jem’iyitide barliq qowmlirini öz ichige alghan halda özlirining étining milliy medeniyitidin behrimen bolushi, oz dini pa’aliyetlirige qatnishishi we özning tilini qollinish hoquqliri cheklenmesliki kérek dep belgilen’gen.

Xitay dölitining qanunida yeni xitay asasiy qanuni we 1984- yilidiki milliy térritoriyilik aptonomiye qanunlirida az sanliq milletlerning öz milliy medeniyitini saqlash, qoghdash we tereqqiy qildurush hoquqliri bérilgen. Milliy térritoriyilik aptonomiye qanunida mundaq déyilgen: “mektepler (siniplar) we bashqa ma’arip orunliri mutleq köp sandiki az sanliq millet oqughuchilirini qobul qilsa, bu orunlar imkaniyiti bar ehwalda qollunidighan dersliklerning we ders ötüshte ishlitidighan tilning choqum shu milletning öz tilida bolushigha kapaletlik qilishi kérek”. Xitay asasiy qanunining 4- maddisida mundaq déyilgen: “az sanliq milletler topliship olturaqlashqan milliy térritoriyilik aptonom rayonlarda … barliq az sanliq milletlerning öz tilini ishlitish, öz yéziqini tereqqiy qildurush we milliy medeniyet orup – adetlirini saqlap qélish yaki islah qilish qatarliq hoquqlirigha ige”.

Ablikim Abduréhim bolsa burun wijdaniy bilish sewebidin qolgha élin’ghan, insan heqliri pa’aliyetchisi rabiye qadirning oghli bolup, “bölgünchilik” jinayiti bilen shinjang uyghur aptonom rayonining 4- türmiside 9 yilliq turma jazasini ötewatidu. Gerche u deslepte tijaritidiki tertipsiz iqtisad bashqurush mesililiri boyiche qolgha élin’ghan bolsimu emma xitay hökümiti resmiy axbarat orunlirining xewer qilishiche ablikim özining 2007-yili 1- ayda échilghan mehkimiside “döletni parchilash mezmunidiki maqalilerni torbetlerde yollap, ammini xitay hökümitige qarshi turushqa ündigen we maqale yézip xitayning insan heqliri we milletler siyasitini burmilighan” liqini iqrar qilghan. Ishenchlik xewerlerni menbe qilishimizche ablikim abdiréhimning bu iqrarnamisi ten jazasi arqiliq élin’ghan.

Xelq’ara kechürüm teshkilati bu ikkiylenni wijdaniy bilish sewebidin qolgha élin’ghan mehbuslar dep qaraydu we xitay hökümitini ularni derhal, shertsiz qoyup bérilishke chaqiridu.

2009- yili april
Index: ASA 17/010/2009

AMNESTY
INTERNATIONAL

ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي كىملىكى خىتايدا تەھدىت ئاستىدا

خىتاينىڭ غەرىبىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي كىملىكى سىستېمىلىق ھالدا يوقىتىلماقتا. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ھازىر يۈرگۈزۈۋاتقان سىياسەتلىرى يەنى ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىشلىتىلىشىگە قويۇلغان چەكلىمىلەر ، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىنى قاتتىق چەكلەش ۋە كوپ ساندىكى خىتاي خەن مىللىتى كۆچمەنلىرىنى رايونغا داۋاملىق يۆتكەپ كېلىش ۋە بۇ سەۋەبتىن ئۇيغۇر مىللىي ئۆرپ-ئادەتلىرىنىڭ يوقىتىلىشى ، ئىشقا ئورۇنلىشىشتا كەمسىتىلىشكە ئۇچراش قاتارلىق مەسىلىلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى رايوندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ نارازلىغىنى كۈچەيتكەن بولۇپ ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى سۈركىلىشنى جىددىيلەشتۈرگەن. خىتاي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئىغۋاگەرلىك بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقان زەربە بېرىش ھەرىكەتلىرى تىنچلىق شەكلى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئىنسانى ھەق - ھوقۇقلىرىنى قوللىنىۋاتقان مىڭلىغان ئۇيغۇرلارنى "تېرورىزىم ، بۆلگۈنچى ، دىنىي ئېكسترىمىزىم" دېگەندەك جىنايەتلەر بىلەن خالىغانچە تۇتقۇن قىلدى ۋە تۈرمىلەرگە قامىدى .

ئۇيغۇرلار تۈركى تىلىدا سۆزلىشىدىغان ، ئىسلام دىنىنىڭ سۈننىي مەزھىپىگە تەۋە مىللەت بولۇپ ئۆزىنىڭ ئۇزۇن تارىخى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مەركىزىدە ياشاپ كەلگەن. ئۇيغۇرلار خىتايدا بولسا خىتاي دۆلىتىنىڭ غەربى رايوندا مەركەزلىشىپ ياشايدىغان مىللەت. ئۇيغۇرلار ياشايدىغان بۇ زېمىن تارىختا رىقابەتلەر ئىچىدىكى ئىمپېرىيىلەر ، گېنېرال ، غوجىلار ۋە باشقا مىللەتلەر تەرىپىدىن تالاش تارتىشتا بولۇپ كەلگەن. بۇ رايون 1949- يىلى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى تەرىپىدىن قوشۇۋېلىنغان .

خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ھوقۇقىنىڭ كاپالەتكە ئىگە قىلىنىشى ئۈچۈن ئۆز ئاپتونوم ھۆكۈمەتلىرىنى قۇرۇشى كېرەك دېگەن بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن رايوندىكى كۆپ سانلىق نوپۇسنى تەشكىل قىلغان ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىكى ئېتىراپ قىلىنىپ ، 1955- يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنى قۇرۇلغان ئىدى .

خىتاينىڭ 2000-يىلى ئېلان قىلغان ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق نوپۇس ئېنىقلىمىسىدا كۆرسىتىلىشىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوندا 18 مىليون ئادەم ياشايدىغان بولۇپ بۇ ساننىڭ 47 پىرسەنتىنى ئۇيغۇرلار ، 40 پىرسەنتىنى خىتاي خەن مىللىتى ، قالغان 12 پىرسەنتىنى بولسا باشقا ئازسانلىق مىللەتلەر يەنى قازاق ، قىرغىز ، تاتار ، ئۆزبېك ۋە تاجىك قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلغان. خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ خىتاي خەن ئاھالىسىنى رايونغا كۆچۈرۈش ئۈچۈن تۈزىگەن كۆچمەنلەرگە ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بېرىش سىياسەتلىرى مەزكۇر رايوندىكى خىتاي خەن مىللىتىنىڭ نوپۇسىنى 1949- يىلىدىكى 6 پىرسەنتتىن كۆپ ئاشۇرۇۋەتكەن .

تېرورغا قارشى ئۇرۇش' نامىدا باستۇرۇش'

خىتاينىڭ ماۋ دەۋرىدىن كېيىن باشلىغان 1980- يىللىرىدىكى ئىسلاھات ، ئېچىۋېتىش سىياسەتلىرى پۇقرالارغا بىرقەدەر ئەركىنلىك ئېلىپ كەلگەن بولۇپ ، بۇ ئەركىنلىكلەر دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى ، پىكىر بايان قىلىش ئەركىنلىكى ۋە قانۇن — سىياسەتلەرنىڭ توغرا ئىجرا قىلىنىشىنى كۆچەيتىش قاتارلىق ساھەلەرنى ئۆز ئالغان بولۇپ دائىرىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغىچە كېڭەيگەن ئەمما بۇ سىياسەتلەر

يىلى ئاپرىل 2009
Index: ASA 17/010/2009

كۆپ ساندىكى بالىلارنىڭ مەلۇم قىلىشىچە بىر ھەپتە ئىچىدە مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم ئىبادەت قىلىدىغان كۈن بولغان جۈمە كۈنى مەكتەپ دائىرىلىرى ئوقۇغۇچىلارغا چۈشلۈك تاماق بېرىشنى باھانە قىلىپ ئۇلارنى مەجبۇرى مەكتەپتە تۇتۇپ تۇرۇش ئارقىلىق مەسچىتكە بېرىپ ناماز ئوقۇشىنىڭ ئالدىنى ئالىدىكەن.

كۈچىيىۋاتقان نارازىلىق

خىتاي دۆلىتى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىشىدا كەمسىتىلىشكە ئۇچرىشىنى نەتىجىلىك قوغدىيالمىدى ۋە بۇ سەۋەبتىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوندىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئىشسىزلىق نىسبىتى ئالاھىدە يۇقىرى بولۇپ كەلمەكتە ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ نارازىلىقلىرى كۈچەيمەكتە. نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ ئىشقا قوبۇل قىلىش يەرمەنكىلىرىدە ئىشقا قوبۇل قىلغۇچىلار تەرىپىدىن "ئۇيغۇرلار قوبۇل قىلىنمايدۇ" دېگەندەك ئېلانلارنى كۆرگەنلىكىنى بىلدۈردى. دېمەك بۇ خىتاي دۆلىتىدە ئىرقىي كەمسىتىلىشكە قارشى قانۇنىنىڭ يوقلىغىنى ياكى ئىجرا قىلىنمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ھازىر ھەتتا ئۇنىۋېرسىتېتلارنى پۈتتۈرگەن ۋە خىتاي تىلىنى تولۇق سۆزلەيدىغان ئۇيغۇرلارنىڭمۇ ئىش تېپىشى قىيىنلاشماقتا.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بولسا خىتاي دۆلىتىدىكى بىردىن بىر ئومۇمىي خەلقنى (جىنايەتچىلەر ئەمەس) سىستېمىلىق ھالدا ھۆكۈمەت سىياسەت چىقىرىپ مەجبۇرى ئەمگەككە سالىدىغان رايون. بۇ 'ھاشار' دەپ ئاتالغان مەجبۇرى ئەمگەككە ھەر بىر دېھقان ئائىلىسى ئۆز ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسىنى ئەۋەتىشى كېرەك. دېھقانلار بەزى ۋاقىتلاردا يىلدا بىر قانچە قېتىملاپ بۇ ھاشار ئەمگىكىگە قاتنىشىپ دېھقانچىلىق ، ئاساسىي ئەسلىھە قۇرۇلۇشلىرى (ئېرىق-ئۆستەڭ ، يول ياساش) ۋە باشقا ئاممىۋى ئەمگەكلەرنى قىلىدۇ. ھەر بىر قېتىملىق ھاشار ئەمگىكى ئادەتتە 2-3 ھەپتىگىچە داۋاملىشىدۇ .

مەجبۇرى ئەمگەككە قاتناشقۇچىلارغا قىلغان ئەمگىكى ئۈچۈن ، ياتاق ياكى يول خىراجەتلىرى ئۈچۈن ھەق بېرىلمەيدۇ بەلكى يول خىراجەت چىقىملىرىنى ئۆزلىرى تۆلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. نۇرغۇن ھاشار ئەمگىكىگە قاتناشقۇچى دېھقانلارنىڭ بىلدۈرۈشىچە ، ئۇلار جاپالىق ئىشلىگەن مەجبۇرى ئەمگەك داۋامىدا پەقەت تەييار چۆپ يېگەندىن باشقا ھېچقانداق يېمەكلىكلەر يېيىلمەيدىكەن. مەجبۇرى ئەمگەككە قاتناشقۇچى ئۇيغۇرلارنىڭ ئېيتىشىچە ئەگەر ئائىلىلەر نورمال ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارى بار بىر كىشىنى مەجبۇرى ئەمگەك قىلىشقا ئەۋەتەلمىسە ، ئۇ ئائىلىدىكى كىشى 70 ياشقا كىرگەن ياشانغان ئەر ياكى ئايال بۇلىشىدىن ياكى 12 ياشقا كىرگەن كىچىك بالىلار بۇلىشىدىن قەتئىي نەزەر ئۇلارنىڭ مەجبۇرى ئەمگىكى كەچۈرۈم قىلىنمايدىكەن .

خىتاي ھۆكۈمىتى دائىرىلىرى تەرىپىدىن سېستېمىلىق ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ مىللىي كىملىگىنى يوقۇتۇش قىلمىشى ئاساسلىقى ئۇيغۇرلارغا زۇلۇم قىلىش ۋە ئىنسان ھەقلىرىنى دەپسەندە قىلىش ھەرىكەتلىرى بىلەن گەۋدىلىنىدۇ. خىتاي دائىرىلىرى ئۇيغۇرلارغا قارتا يۈرگۈزۈۋاتقان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىشلىتىشىنى چەكلەش ، ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىگى ۋە ئۆز مەدەنىيىتىدىن ھوزۇرلۇنۇش ، مەدەنىيىتىنى كېيىنكى ئەۋلادىلىرىغا قالدۇرۇش قاتارلىق ھوقۇلىرىغا قويۇلغان قاتتىق چەكلەش سىياسەتلىرىنى دەرھال ئۆزگەرتىشى كېرەك .

خىتاي ھۆكۈمىتىگە تەكلىپ

خىتاي ھۆكۈمىتىگە تەكلىپ

- پەقەت ئەركىن پىكىر قىلغانلىقى ئۈچۈن ياكى دىنىغا ئېتىقات قىلىش ئەركىنلىكى ھوقۇقىنى ئىشلەتكەنلىكى ياكى باشقا تىنچ ئۇسۇللار بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئىنسان ھوقۇقىنى ئىشلەتكەنلىكى سەۋەبلىك قولغا ئېلىنغان بارىلىق مەھبۇسلار دەرھال ۋە شەرتسىز قويۇپ بېرىلسۇن .
- ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىدىن بەھرىمەن بولۇش ، ئۆز تىلىنى قوللىنىش ۋە ئۆزىنىڭ دىنى پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش ھوقۇقلىرى ھۆرمەت قىلىنسۇن ۋە قوغدىلىنسۇن .
- مەجبۇرى ئەمگەك قىلىش ھاشار تۈزۈمى دەرھال ئەمەلدىن قالدۇرۇلسۇن .
- تىنچ شەكىلدە پۇقرالىق ، سىياسىي ، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ھوقۇقلىرىنى يۈرگۈزۈش ھەرىكەتلىرى بىلەن خەلقئارالىق تەشكىلاتلار تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان جىنايى ھەرىكەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر ئېنىق ئايرىلسۇن .

خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى دۇنيا مىقياسىدىكى 2 ، 2 مىليون كىشىدىن تەركىپ تاپقان ، 150 تىن ئارتۇق دۆلەت ۋە رايونلاردا ئىنسان ھەقلىرى دەپسەندىچىلىكىگە قارشى ھەرىكەت ئېلىپ بارىدىغان تەشكىلاتتۇر.

بىزنىڭ باش خىزمەت نىشانىمىز ھەرقانداق بىر ئىنساننىڭ ئۇنىۋېرسال ئىنسان ھەقلىرى خىتابنامىسىنى ۋە باشقا خەلقئارالىق ئىنسان ھەقلىرى ئۆلچەملىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا ئۆزلىرىنىڭ ئىنسانىي ھەق-ھوقۇقلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتۇر.

تەشكىلاتىمىز تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ ۋە جامائەتنىڭ قىلغان ئىئانە پۇلىنى ئاساس قىلىپ قۇرۇلغان ، ھەرقانداق بىر ھۆكۈمەتكە ، سىياس ئىدىيىگە ، ئىقتىسادىي مەنپەئەتكە ياكى دىنىي ئېتىقادقا بېقىنمايدىغان مۇستەقىل بىر تەشكىلاتتۇر .

يىلى ئاپرىل 2009
Index: ASA 17/010/2009
خەلقئارا كەچۈرۈم
International Secretariat, Peter Benenson House
1 Easton Street, London WC1X 0DW, United Kingdom
www.amnesty.org

AMNESTY
INTERNATIONAL

نۇرمۇھەممەت ياسىن ئۇيغۇر يازغۇچى ، 32 ياش ، "ياۋا كەپتەر" ناملىق ھېكايىنى يازغانلىقى ئۈچۈن 10 يىللىق تۇرما جازاسىنى ئۆتەۋاتىدۇ. خىتاي دائىرىلىرى بۇ ھېكايىنى ئۆزلىرىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوندىكى ھاكىمىيىتىگە تەقلىد قىلىپ يوشۇرۇن ئوخشىتىش ئۇسۇلى ئارقىلىق يازغان دەپ قارايدۇ "Wild pigeon" . ياكى ئۇيغۇر تىلىدا "ياۋا كەپتەر" ئەسلى كەپتەرلەر پادىشاھلىقىنىڭ ئوغلى بولۇپ ، قايقاقتا چۈشكەندىن كېيىن قەپەز ئىچىدە قاماقتا ياشاشنى راۋا كۆرمەي ئۆزىنى ئولتۇرۇۋېلىشى جەريانىدىكى ھېكايىلەر بىرىنچى شەخسنىڭ تىلى بىلەن بايان قىلىنغان. ئۇ كەپتەر ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولۇپ ياشاشتىن كۆرە ئۆزىنى ئولتۇرۇۋېلىشنى ئەلا بىلىدۇ. "مانا ، ئاخىر مەن ئەركىن ئۆلەلەيدىغان بولدۇم. مەن ھازىر ۋۇجۇدۇمدا يالقۇنلاپ كۆيۈۋاتقان يانغىنىنى ، ئاچچىقنى ۋە ئەركىنلىكنى سەزدىم."

© Amnesty International

1990- يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە خىتاي دائىرىلىرىنىڭ رايوندا ئىغۋاگەرچىلىك بىلەن باشلىغان "ئۇچ خىل يامان كۆچلەر" گە يەنى "تېرورىزىم ، بۆلگۈنچى ، دىنىي ئېكسترىمىزىم" گە قارشى باستۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى باشلىشى بىلەن تەڭلا سىياسەت تىزدىن قارشىسىغا ئۆزگەرتىلىپ ئۇيغۇرلارغا قوللىنىلدى. مانا بۇ سەۋەبتىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئىقتىسادىي ، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىيەت ھوقۇقلىرى تەدرىجىي ھالدا ئاجىرلاشتۇرۇلدى ياكى يوقىتىلىشقا قاراپ يۈزلەندى. ئۇيغۇرلارنىڭ خالىغانچە تۇتقۇن قىلىنىشى ، ناھەق مەھكىمە ھۆكۈمى بېرىلىشى ۋە تەن جازاسىغا ئۇچرىشى تىزدىن كۆپەيدى. خىتاي دائىرىلىرى بۇ ھەرىكەتلىرىنى 2001- يىلى 11- سېنتەبىر كۈنى ئامېرىكا قوشما شتاتىغا قىلىنغان ھۇجۇمدىن كېيىن تېخىمۇ كۈچەيتتى. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسەتلىرىگە قارشى تۇرغان ئۇيغۇرلارنى خەلقئارالىق تېرورىزىم كاتېگورىيىسىگە كىرگۈزۈپ مۇئامىلە قىلىشنى كۈچەپ تەلەپ قىلدى ئەمما خىتاي دائىرىلىرىنىڭ بۇ تەلەپلىرىنى كۆپلىگەن مۇتەخەسسىسلەر ۋە كۆزەتكۈچىلەر ئاساسسىز دەپ قارايدۇ .

خىتاي دائىرىلىرى 2008- يىلى ئۇيغۇر بۆلگۈنچى گۇرۇپپىلار تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان دەپ قارالغان بىر يورۇش زوراۋانلىق ۋەقەلەرنى باھانە قىلىپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوندىكى پۈتكۈل ئۇيغۇر خەلقىگە قارتا قاتتىق باستۇرۇش ھەرىكەتلىرى ئېلىپ باردى. دائىرىلەرنىڭ رەسمىي مەلۇماتىدا بايان قىلىنىشىچە 2008- يىلىنىڭ ئىچىدە 300 ،1 ئادەم قولغا ئېلىنغان بولۇپ ، بۇنىڭ ئىچىدىن 154 ،1 ئادەم دۆلەت بىخەتەرلىكى جىنايىتى يەنى "تېرورىزىم ، بۆلگۈنچى ، دىنىي ئېكسترىمىزىم" جىنايەتلىرى بىلەن رەسمىي جازالانغان ياكى مەمۇرىي جازا بېرىلگەن. 2008- يىلى 14- ئاۋغۇست شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى كومۇنىست پارتىيە سېكرېتارى ۋاڭ لېچۈئەن ئۇيغۇر بۆلگۈنچىلىرىگە قارشى كۆرەش 'ھايات ماماتلىق باسقۇچتا' دەپ ئېلان قىلدى .

تىل ۋە مەدەنىيەت كىملىكى خەتەر ئاستىدا

تىل: خىتاي دائىرىلىرى ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوندىكى مەكتەپلەردە ' قوش تىل ' نامىدىكى تىل سىياسىتىنى يۈرگۈزۈۋاتقان بولۇپ بۇ سىياسەت ئەمەلىيەتتە مەكتەپلەردە دەرسلىكلەرنى پەقەتلا خىتاي تىلىدا ئوقۇتۇشنى مەقسەت قىلغان. بۇ سىياسەت 1990- يىللىردا ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئالىي مەكتەپ دەرسلىكلىرىدە ئوتتۇراھال دەرىجىدە قوللىنىشنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشتىن باشلىغان. ھازىر شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا پەقەت شېئىر دەرسلىكىلا ئۇيغۇر تىلىدا ئوقۇتۇلىدۇ. دائىرىلەرنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن ئىجرا قىلىنىۋاتقان مۇنداق سىياسەتلەر ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتىشىنى تەييارلىق سىنىپلىرىدىن باشلاپلا خىتاي تىلىدا ئوقۇتۇشقا ئۆزگەرتىشنى مەقسەت قىلغان.

ئەمەلىيەتتە بۇ خىل ' قوش تىل ' سىياسىتىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى بەزى جايلاردا تېخىمۇ خاتا ئىجرا قىلىنغان يەنى خەۋەرلەردىن مەلۇم بولۇشىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوننىڭ جەنۇبىدىكى بىر يېزا مەكتىپىدە مۇنداق تۇزۇم تۈزۈلگەن بولۇپ ئەگەر ئۇيغۇر ئوقۇتقۇچى ۋە بالىلار مەكتەپ ئىچىدە بىر ئېغىز ئۇيغۇرچە گەپ قىلسا جەرىمانە ئېلىش بەلگىلەنگەن.

ئۇيغۇرلار دائىرىلەرنىڭ يۈرگۈزۈۋاتقان مۇنداق سىياسەتلىرىنىڭ ئۆزلىرىگە قاتتىق تەسىر قىلغانلىقىنى ، ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىيەلىشى ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت ۋە مىللىي كىملىكىگە بېرىپ تاقىلىدىغان ھالقىلىق مەسىلە ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتمەكتە. بۇ ھەقتە 20 ياشلاردىكى بىر ئۇيغۇر ياش مۇنداق دەيدۇ:

" ئەگەردە بالىلار ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگەنمىسە ئۇلار قانداقمۇ ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى چۈشەنسۇن. ئۇلار ئەگەر دىنىنى بىلمىسە ئۇلارنى قانداقمۇ ئۇيغۇر دېگىلى بولسۇن. ئۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ھەممىسى خىتاي بولۇپ كېتىدۇ. ئۇلار [خىتاي ھۆكۈمىتى] بىزنى تىل ئارقىلىق يوقىتىۋاتىدۇ ..."

بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى بالىلار ھوقۇقىنى قوغداش كومىتېتى خىتاينى "باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەر دەرسلىكلىرى چوقۇم ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ تىلىدا بولۇش كاپالەتكە ئىگە قىلىنىشى ۋە ئۇلارنىڭ دىنى ، مەدەنىيىتى ھۆرمەتلىنىشى كېرەك" دەپ چاقىردى.

دىن: دائىرىلەر مەسچىتلەرنى ۋە ئىمام ، موللىلارنى قاتتىق باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان بولۇپ ، بۇ بولسا يەرلىك ئىماملارنى خىزمەتكە بەلگىلەشتىن تارتىپ مەسچىتنىڭ ئىچى ۋە تېشىدا ساقچى كۆزەتچىسى قويۇش ، دىنى پائالىيەتلەرنى دائىم تەكشۈرۈپ تۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوندا ئەگەر ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى يەنى ئوقۇتقۇچىلار ، ساقچىلار ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا خىزمەتچىلىرى ۋە ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى دىنى پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانسا خىزمىتىدىن بوشىتىلىدۇ. خىتاي دائىرىلىرى يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىش يوللىرىنى قىيىنلاشتۇرغان. ھەج قىلىش بولسا بارلىق مۇسۇلمانلار ئۈچۈن تەلەپ قىلىنىدىغان بىر دىنىي پائالىيەتتۇر.

رايوندا 18 ياشقا تولمىغان بالىلارنىڭ مەسچىتلەرگە كىرىشىگە ياكى ھەرقانداق شەكىلدە دىنىي تەربىيە ئېلىشىگە يول قويۇلمايدۇ. كۆپ ساندىكى ئۇيغۇر ياشلىرى مەسچىتلەرگە كىرسە ياكى ئۆيلىرىدە دىنىي ئىبادەت قىلسا بايقىلىپ قېلىپ مەكتەپتىن ھەيدىلىپ كېتىشتىن قورقىدۇ.

قانۇن ۋە خەلقئارالىق ئەھدىنامىلەرگە قاتتىق خىلاپلىق قىلىنىۋاتىدۇ

خىتاي خەلقئارالىق ئىقتىسادىي ، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىيەت ھوقۇقلىرى ئەھدىنامىسىگە قاتناشقان دۆلەت. خىتاي دۆلىتىدىكى ھەربىر پۇقرالارنىڭ مەدەنىي ھايات پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش ، ئېھتىياج تۇغۇلغاندا ئۆز مەدەنىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ، قوغداش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش قاتارلىق ھوقۇقلىرىنىڭ كاپالەتكە ئىگە قىلىنىش مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان دۆلەت. خىتاي يەنە خەلقئارالىق پۇقرالىق ۋە سىياسىي ھوقۇق ئەھدىنامىسىگە ئىمزا قويۇپ ئۆز پۇقرالىرىنىڭ ئەركىن پىكىر قىلىش ، دىنغا ئىشىنىش ۋە ئەركىن دىنىي پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بېرىش ھوقۇقلىرىنى كاپالەتكە ئىگە قىلغان دۆلەت. خەلقئارالىق ئىقتىسادىي ، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىيەت ھوقۇقلىرى ئەھدىنامىسىنىڭ 27- ماددىسىدا دۆلەتلەردىكى ئىرقى (مىللىي) ، دىنىي ۋە تىل جەھەتتىن ئاز سانلىققا تەۋە بولغان مىللەتلەر ئۆز جەمئىيىتىدە بارلىق قوۋملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا ئۆزلىرىنىڭ ئېتىنىڭ مىللىي مەدەنىيىتىدىن بەھرىمەن بولۇشى ، ئۆز دىنى پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىشى ۋە ئۆزنىڭ تىلىنى قوللىنىش ھوقۇقلىرى چەكلەنمەسلىكى كېرەك دەپ بەلگىلەنگەن.

خىتاي دۆلىتىنىڭ قانۇندا يەنى خىتاي ئاساسىي قانۇنى ۋە 1984- يىلىدىكى مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنلىرىدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىنى ساقلاش ، قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ھوقۇقلىرى بېرىلگەن. مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇندا مۇنداق دېيىلگەن: "مەكتەپلەر (سىنىپلار) ۋە باشقا مائارىپ ئورۇنلىرى مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنى قوبۇل قىلسا ، بۇ ئورۇنلار ئىمكانىيىتى بار ئەھۋالدا قوللۇنىدىغان دەرسلىكلەرنىڭ ۋە دەرس ئۆتۈشتە ئىشلىتىدىغان تىلنىڭ چوقۇم شۇ مىللەتنىڭ ئۆز تىلىدا بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشى كېرەك". خىتاي ئاساسىي قانۇنىنىڭ 4- ماددىسىدا مۇنداق دېيىلگەن: "ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونوم رايونلاردا ... بارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىلىنى ئىشلىتىش ، ئۆز يېزىقىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە مىللىي مەدەنىيەت ئورۇپ - ئادەتلىرىنى ساقلاپ قېلىش ياكى ئىسلاھ قىلىش قاتارلىق ھوقۇقلىرىغا ئىگە."

ئابلىكىم ئابدۇرېھىم بولسا بۇرۇن ۋىجدانىي بىلىش سەۋەبىدىن قولغا ئېلىنغان ، ئىنسان ھەقلىرى پائالىيەتچىسى رابىيە قادىرنىڭ ئوغلى بولۇپ ، "بۆلگۈنچىلىك" جىنايىتى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوننىڭ 4- تۇرمىسىدە 9 يىللىق تۇرما جازاسىنى ئۆتەۋاتىدۇ. گەرچە ئۇ دەسلەپتە تىجارىتىدىكى تەرتىپسىز ئىقتىساد باشقۇرۇش مەسىلىلىرى بويىچە قولغا ئېلىنغان بولسىمۇ ئەمما خىتاي ھۆكۈمىتى رەسمىي ئاخبارات ئورۇنلىرىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە ئابلىكىم ئۆزىنىڭ 2007- يىلى 1- ئايدا ئېچىلغان مەھكىمىسىدە "دۆلەتنى پارچىلاش مەزمۇنىدىكى ماقالىلەرنى تورىبەتلەردە يوللاپ ، ئاممىنى خىتاي ھۆكۈمىتىگە قارشى تۇرۇشقا ئۇندىگەن ۋە ماقالە يېزىپ خىتاينىڭ ئىنسان ھەقلىرى ۋە مىللەتلەر سىياسىتىنى بۇرمىلىغان" لىقىنى ئىقرار قىلغان. ئىشەنچلىك خەۋەرلەرنى مەنبە قىلىشىمىزچە ئابلىكىم ئابدىرېھىمنىڭ بۇ ئىقرارنامىسى تەن جازاسى ئارقىلىق ئېلىنغان.

خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى بۇ ئىككىيلەننى ۋىجدانىي بىلىش سەۋەبىدىن قولغا ئېلىنغان مەھبۇسلار دەپ قارايدۇ ۋە خىتاي ھۆكۈمىتىنى ئۇلارنى دەرھال ، شەرتسىز قويۇپ بېرىلىشكە چاقىرىدۇ.